

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 343.288

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.1.1>

ЕКОНОМІЧНЕ НАСИЛЬСТВО ЯК ЛАТЕНТНА ФОРМА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Андрусяк І.П.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»*

ORCID: 0000-0001-6887-0510

iryana.p.andrusiak@lpnu.ua

Андрусяк І.П. Економічне насильство як латентна форма домашнього насильства: теоретико-правовий аспект.

У статті проводиться огляд особливостей економічного насильства як форми домашнього насильства та виявлення його основних теоретико-правових характеристик.

Виокремлено дві характеристики економічного домашнього насильства: значний рівень латентності порівняно з іншими формами насильства та чітка залежність між економічним насильством та гендерним аспектом, оскільки саме жінки частіше, через народження та вигодовування дітей, отримують обмежену можливість повної трудової та освітньої самореалізації.

Мотивовано, що економічне насильство впливає на жінок з усіх соціально-економічних груп і держав перебування, проте немає сумніву в тому, що особлива форма уразливості проявляється для осіб з інвалідністю, людей похилого віку, для осіб з нижчим рівнем освіти та професійним досвідом.

Латентність економічної форми домашнього насильства вказує на те, що цей вид насильства може проявлятися в недоліках, які часто залишаються непоміченими поза очевидними ознаками фізичного та вербального насильства. Скритність виникає у тому, що ці впливи є менш відкритими та важко виявити ззовні, але вони можуть суттєво впливати на благополуччя та емоційний стан жертви. Вказується, що лише порівняно недавно економічне насильство було концептуалізовано як окреме від емоційного та психологічного насильства.

Згруповано прояви домашнього економічного насильства: контроль над фінансовими рішеннями (кривдник приймає всі фінансові рішення без урахування думок та потреб жертви, зокрема що витрачати гроші, як і де інвестувати, та інші фінансові аспекти, не дозволяючи жертвам брати участь у цьому процесі); встановлення обмежень та облік витрат; маніпулювання фінансовими цілями (навмисне спрямовувати фінансових ресурсів в напрямки, які вигідні кривднику, або використовувати їх для досягнення власних цілей, без врахування потреб та бажань жертви); фінансові погрози з метою примушування потерпілу особу залишатися у стосунках.

Загалом, правовий аспект економічного домашнього господарства є складним та багатоплановим завданням, яке потребує системного підходу та співпраці різних суб'єктів. На практиці це означає поєднання правового регулювання, розвитку свідомості громадськості та підтримки потерпілих для ефективного протидії економічному домашньому насильству.

Ключові слова: насильство, протидія насильству, форми домашнього насильства, латентність, фінансова залежність, маніпулювання, примусове працевлаштування, юридичні заходи.

Andrusiak I.P. Economic violence as a latent form of domestic violence: theoretical and legal aspect.

The article reviews the peculiarities of economic violence as a form of domestic violence and identifies its main theoretical and legal characteristics.

Two characteristics of economic domestic violence are singled out: a significant level of latency compared to other forms of violence and a clear dependence between economic violence and the gender aspect, since it is women who more often, due to the birth and feeding of children, receive a limited opportunity for full labor and educational self-realization.

It is motivated that economic violence affects women from all socio-economic groups and host countries, but there is no doubt that a special form of vulnerability is manifested for persons with disabilities, the elderly, for persons with a lower level of education and professional experience.

The latency of the economic form of domestic violence indicates that this type of violence can manifest itself in flaws that often go unnoticed beyond the obvious signs of physical and verbal violence. Stealth arises from the fact that these influences are less overt and difficult to detect from the outside, but they can significantly affect the well-being and emotional state of the victim. It is pointed out that only relatively recently has economic violence been conceptualized as separate from emotional and psychological violence.

Manifestations of domestic economic violence are grouped: control over financial decisions (the abuser makes all financial decisions without taking into account the thoughts and needs of the victim, including what to spend money, how and where to invest, and other financial aspects, not allowing the victims to participate in this process); setting limits and cost accounting; manipulation of financial goals (deliberately directing financial resources in directions that are beneficial to the offender, or using them to achieve one's own goals, without taking into account the needs and wishes of the victim); financial threats to force the victim to remain in the relationship.

In general, the legal aspect of the economic household is a complex and multifaceted task that requires a systematic approach and cooperation of various subjects. In practice, this means a combination of legal regulation, public awareness and victim support to effectively counter economic domestic violence.

Key words: violence, countering violence, forms of domestic violence, latency, financial dependence, manipulation, forced employment, legal measures.

Постановка проблеми. Економічне домашнє насильство є одним із найпоширеніших та менш визнаних форм насильства в сім'ї. Ця проблема стосується сотень тисяч жінок та чоловіків у всьому світі і має серйозні соціальні та економічні наслідки, проте є малодослідженою у юридичній доктрині.

У сучасному світі проблема домашнього економічного насильства набула надзвичайної актуальності, оскільки це складна та підступна проблема, яка відбивається на багато життя людей. Хоча цей вид насильства може бути менш відкритим та менш значущим, ніж фізичним чи вербальним, його вплив може бути надто важким та тривалим. Тому аналіз вказаної проблеми в контексті загальнотеоретичної юриспруденції дозволить сформулювати належну правову політику у сфері запобігання домашнього економічного насильства, що є необхідною гарантією захисту прав та гідності кожної особи та формує безпечне та справедливе суспільство, де кожен може жити вільно без страху та насильства.

Стан опрацювання. Теоретико-правові, кримінальні та адміністративні аспекти правового регулювання сфери домашнього насильства піднімалися такими науковцями як І. Жаровська, І. Хомишин, Т. Міхайліна, Е. Щемур, А. Драгоненко, Т. Продан та інші.

Після прийняття спеціального нормативного законодавства у сфері домашнього насильства проблема піднімається зазвичай в контексті посилення кримінальних заходів протидії. Проте, насправді, багато теоретико-правових аспектів інституту запобігання та протидії домашньому насильству залишилися поза увагою науковців, тому є особлива потреба системного аналізу визначеної тематики.

Метою статті є огляд особливостей економічного насильства як форми домашнього насильства та виявлення його основних теоретико-правових характеристик.

Виклад основного матеріалу. Економічне домашнє насильство – це форма насильства, яка включає в себе контроль, обмеження чи маніпулювання фінансами та економічними ресурсами відносин між членами сім'ї та може виявлятися в таких діях як обмеження доступу до грошей, утруднення здійснення фінансових транзакцій, примусове працевлаштування, а також у відмові надання фінансової підтримки.

Особливою характеристикою домашнього насильства як те, що вона є однією з часто прихованих або «невидимих» форм насильства, що вчиняється в домашніх партнерських стосунках і проявляється у формі економічного зловживання, а також науковці (Postmus J., Hoge G., Breckenridge J., Sharp-Jeffs N., Chung, D.) вказують що суттєвою чутливою проблемою є те, що «немає узгодженого індексу, за допомогою якого можна вимірювати економічні зловживання» [1].

Латентність насильства – це поняття, яке вказує на приховану, непомітну або невидиму форму насильства, яка не завжди проявляється як фізичні або вербальні дії, оскільки проявляється у суттєвому доступі до проблеми, що не дає виявити та розкрити складні форми психологічного, емоційного та соціального впливу, які можуть здійснити вагомий вплив на жертву.

По-перше, латентність насильства може проявлятися у внутрішніх конфліктах та стосунках, де одна сторона починає некоректний тиск, контроль або знущення над іншою, ця форма насильства може бути невидимою для спостерігачів ззовні, оскільки вона часто базується на економічно-психологічних методах маніпуляції, які роблять її менш помітною. По-друге, жертви латентного насильства можуть відчувати страх, низьку самооцінку та втрату незалежності, але це може бути важко вивити поза контекстом самої ситуації, форма насильства може тривати тривалий час, накопичуючи психологічний тиск та відбираючи у жертви внутрішню силу для виходу з цієї ситуації. По-третє, латентність насильства може призвести до важких наслідків для жертв, включаючи психологічні та душевні проблеми, самознецінення, а також фінансову залежність. Часто ці наслідки можуть залишитися непоміченими та недооціненими з боку суспільства, після чого вони не завжди виражаються в конкретних фізичних показниках.

Лише порівняно недавно економічне насильство було концептуалізовано як окреме від емоційного та психологічного насильства. Т. Корре зазначає, що нам ще належить повністю встановити поширеність економічного насильства, зокрема тому, що жертвам може бути важко відрізнити моделі економічного насильства від економічної незахищеності, яку вони відчувають як жінки [2].

Ще однією характеристикою такої форми є те, що існує чітка залежність між економічним насильством та гендерним аспектом. Жінки, які народжують дітей, здебільшого відповідальні за їх виховання в таких умовах позбавлені можливості мами власний фінансовий дохід, тому неповнолітні та жінки мають вищий рівень економічної незахищеності та стають жертвами економічних зловживань.

Відповідно до поширеної теорії подружньої залежності та теорії взаємозалежності (жінки, змушені перебувати в такій залежності, піддаються більшому ризику опинитися в пастці стосунків. Це пояснює, чому жінки повідомляють, що економічні проблеми є однією з головних причин, чому так важко покинути кривдника [3]. Економічне насильство найчастіше призводить до браку фінансових ресурсів, що ускладнює розірвання насильницьких стосунків і спонукає деяких жінок відчувати, що у них немає іншого вибору, як повернутися до цих стосунків, тут представники іноземної школи права використовують такий термін як «економічний примус» [4] для опису ситуації коли кривдник намагається контролювати здатність партнера здобувати, використовувати та акумулювати ресурси.

Додамо також, що економічне насильство впливає на жінок з усіх соціально-економічних груп і держав перебування, проте немає сумніву в тому, що особлива форма уразливості проявляється для осіб з інвалідністю, людей похилого віку, для осіб з нижчим рівнем освіти та професійним досвідом.

Аналіз доктринальних джерел, статистики та юридичної практики дав нам можливість виявити чотири види проявів економічного домашнього насильства. Розглянемо їх детальніше.

По-перше, це обмеження фінансового доступу, що є домінуючим проявом економічного домашнього насильства, що суттєво впливає на життя та незалежність жертви і може бути пов'язане з фактичним утриманням жертв від доступу до власних фінансових ресурсів, кривдник може контролювати всі фінансові потоки, не дозволяючи жертвам витратити кошти на свій розсуд. Це включає в себе обмеження доступу до банківських рахунків, кредитних карт, а також відмову у видачі коштів на основні потреби, такі як їжа, одяг, медичні витрати тощо. Також обмеження фінансового доступу може включати в себе контроль над витратами, наприклад вимого звітувати про кожну витрачену гривню, що призводить в кінцевому результаті до порушення особистої свободи.

Інший аспект такого прояву полягає у обмеженнях для потерпілої сторони праві заробляти власні гроші, коли кривдник блокує можливість отримання доходу через примусове безробіття або відмовляючись надати необхідну підтримку для трудової діяльності. Обмеження фінансового доступу створює атмосферу фінансової незалежності та безпорадності для жертв, створюючи їй можливість самостійно вирішувати фінансові питання, що серйозно впливає на її емоційний стан, фізичне благополуччя та загальний рівень життя.

По-друге, маніпуляція фінансами, що полягає у сталася у використанні фінансових ресурсів для контролю та керування поведінки потерпілої сторони. Маніпулювання фінансами може призвести до того, що жертва втратить контроль над власною фінансовою ситуацією, стане фінансово залежною та позбавляється можливість вирішувати важливі аспекти власного життя. Зазвичай це можна означити той факт, що одна сторона у відносинах вирішує всі фінансові питання без урахування бажань та

потреб іншої. Це може позначати рішення, на що витратити гроші, як і де вкласти, та інші фінансові аспекти, не даючи можливості іншим сторонам брати участь у цьому процесі.

Також вказане проявляється у спрямуванні фінансових ресурсів у напрямках, які вигідні тільки на одній зі сторінок, або використання їх для досягнення особистих цілей, без урахування потреби партнера/партнерки. Кривдник також може використовувати загрозу або реальну втрату фінансової підтримки як спосіб контролю в родині, що може використовуватися для змушення до певних дій або для підтримки невірної позиції іншої особи.

По-третє, примусове працевлаштування є однією з найсерйозніших форм економічного домашнього насильства, котре створює нерівноправні трудові умови для жертви та забезпечує її можливість вибирати свій кар'єрний шлях чи трудову діяльність, суттєво обмежує свободу та незалежність жертви. Проявляється через примусову працю в сімейному бізнесі або господарстві без відповідної винагороди, оскільки потерпілі вимушені виконувати важку або неприємну роботу, але не отримувати за цю адекватну компенсацію. Додатково, примусове працевлаштування може виявитися у позбавленні вибору роду заняття чи місця роботи, або перешкоджати розвиватися професійно. Крім того, примусове працевлаштування може включати в себе вимагання виконувати небезпечну або фізично виснажливу роботу без врахування потреб та медичного стану жертви, що може призвести до серйозних проблем зі здоров'ям та загрожувати фізичному благополуччю.

І останнє, фінансові погрози з метою примушування потерпілу особу залишатися у стосунках, що є надзвичайно токсичним аспектом економічного домашнього насильства. Може проявлятися у: відмові від фінансової підтримки, яка є важлива для неї та її сім'ї, зокрема виділення коштів на оплату за житло, їжу та інші базові потреби; погрозі відмови фінансування основних потреб, наприклад для медичного обслуговування, освіти; відмова від надання фінансових ресурсів для дітей; погроза спричинити негативні юридичні наслідки або нанести шкоду репутації через поширення неправдивої інформації. Ці окремі фінансові погрози непомітні ззовні, що робить їх особливо небезпечними для жертв. Ця форма економічного насильства намагається утримати жертву в невірному населенні, позбавляючи її можливості вирішувати власні фінансові та особисті питання.

Боротьба з економічним домашнім насильством має велике значення для створення справедливого та безпечного суспільства, оскільки ця форма насильства, яка залишає невідомі сліди, але має серйозні негативні наслідки для жертв та їхніх сімей. Перш за все, боротьба з економічним насильством є необхідною для захисту прав та гідності індивідів. Забезпечення фінансової незалежності та можливість самостійного вибору суттєвим і ключовим фактором протидії такій формі домашнього насильства.

Правовий фокус повинен включати нормативні та організаційно-управлінські гарантії для службовців органів державної влади, котрі мають повноваження у досліджуваній сфері щодо володіння відповідними знаннями та навичками для оцінки та реагування на економічне насильство, розробки та тестування втручань, спрямованих на економічне чи фінансове зловживання, а також покращення економічної безпеки постраждалих. В іноземній літературі часто наводяться дані, які свідчать про те, що жінки не завжди можуть відрізнити фінансовий контроль як форму насильства від стереотипу гендерного (зазвичай чоловічого) керування сімейним бюджетом. Отже, вкрай важливо, щоб фахівці чітко усвідомлювали ці відмінності та працювали з жінками, щоб зробити прозорим використання кривдником стратегій і тактик економічних і фінансових зловживань.

Наприклад науковці розробили шкалу економічних зловживань при домашньому насильстві і виокремили її у три групи: економічна експлуатація (наприклад, викрадення грошей, позичання грошей у друзів від імені сім'ї, гра в азартні ігри за сімейні гроші) економічний контроль (вирішування за іншу сторону чи може вона витратити гроші, свідоме позбавлення коштів для купівлі їжі, змушування жертви просити гроші) і саботаж при працевлаштуванні (робить робить речі, які не дадуть вам піти на роботу, вимагає, щоб ви залишили роботу, погрожує змусити піти з роботи) [5]. Прийняття до уваги вказаних дій є вагомим і для удосконалення національної правової політики та правозастосовної практики.

Висновок. Виокремлено дві характеристики економічного домашнього насильства: значний рівень латентності порівняно з іншими формами насильства та чітка залежність між економічним насильством та гендерним аспектом.

Латентність економічної форми домашнього насильства вказує на те, що цей вид насильства може проявлятися в недоліках, які часто залишаються непоміченими поза очевидними ознаками фізичного та вербального насильства. Скритність виникає у тому, що ці впливи є менш відкритими та важко виявити ззовні, але вони можуть суттєво впливати на благополуччя та емоційний стан жертви.

Виокремлено чотири прояви домашнього економічного насильства: контроль над фінансовими рішеннями (кривдник приймає всі фінансові рішення без урахування думок та потреб жертви, зокрема що витратити гроші, як і де інвестувати, та інші фінансові аспекти, не дозволяючи жертвам брати участь у цьому процесі); встановлення обмежень та облік витрат; маніпулювання фінансовими цілями (навмисне спрямовувати фінансових ресурсів в напрямки, які вигідні кривднику, або використовувати їх для досягнення власних цілей, без врахування потреб та бажань жертви); фінансові погрози з метою примушування потерпілу особу залишатися у стосунках.

Загалом, правовий аспект економічного домашнього господарства є складним та багатоплановим завданням, яке потребує системного підходу та співпраці різних суб'єктів. На практиці це означає поєднання правового регулювання, розвитку свідомості громадськості та підтримки потерпілих для ефективного протидії економічному домашньому насильству.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Postmus J.L., Hoge G.L., Breckenridge J., Sharp-Jeffs N., Chung, D. Economic Abuse as an Invisible Form of Domestic Violence: A Multicountry Review. *Trauma, Violence, & Abuse*, 2020. Vol. 21(2). P. 261–283. <https://doi.org/10.1177/1524838018764160>.
2. Corrie T. *Economic security for survivors of domestic and family violence: Understanding and measuring the impact*. Abbotsford, Victoria: Good Shepherd Australia New Zealand, 2016.
3. Sanders C.K., Schnabel M. Organizing for economic empowerment of battered women: Women's savings accounts. *Journal of Community Practice*, 2006. Vol. 14. P. 47–68.
4. Yount K.M., Krause K.H., VanderEnde K.E. Economic coercion and partner violence against wives in Vietnam: A unified framework? *Journal of Interpersonal Violence*, 2016. Vol. 31. P. 3307–3331. doi:10.1177/0886260515584350.
5. Postmus J.L., Plummer S.B., Stylianou A.M. Measuring economic abuse in the lives of survivors: Revising the scale of economic abuse. *Violence Against Women*, 2016. Vol. 22. P. 692–703.